
ÓKOR, KÖZÉPKOR

Klasszikusok Máltán

A *Malta Classics Association* (<http://www.classicsmalta.org/>) a Máltai Egyetem Ókortudományi és Régészeti Tanszékének keretein belül jött létre 2010-ben azzal a céllal, hogy elősegítse a római, hellén és indo-európai kultúra ismeretét, de legfőképpen a latin, görög és a szanszkrit nyelvek tanítását, tanulását. A társaság működésének eredményeképpen a klasszikus stúdiók elterjedtek az oktatásban, a tagok száma folyamatosan növekszik, a társaság weboldalát gyakran felkeresik, és a társaság égisze alatt tartott előadásokat is sokan látogatják. A társaság egyik fontos kezdeményezése, a *Melita Classica* című folyóirat (<http://www.classicsmalta.org/melita-classica.html>), amely jelenleg évente jelenik meg. A cikkek előírt nyelve az angol, amitől a szerkesztő engedélyével lehet eltérni. Az eddig megjelent két füzet (2014, 2015) angol nyelvű ókortudományi cikkeket tartalmaz.

Az első szám 2014-ben jelent meg, a tanulmányok írói között szerepel a Máltai Egyetem professzora, *Peter Vassallo*, aki a *Leszállás Hadészhoz: Orpheusz, Odüsszeusz és Aeneas* című munkáját jelentette meg, amely a három szereplő útjáról ír, akik egyaránt látogatást tettek az Alvilág uránál, *Hadész* istennél. *Horatio Caesar Roger Vella* tanulmányában: *Mítoszok: néhány görög és keleti típus* szintén a mítoszok világába kalauzol el bennünket. A helyi egyetemet képviseli *Victor Bonnici*, aki *A MUTAT TERRA VICES felirat* című munkájában egy felirat elemzését mutatja be. Az első kiadásban a svédországi Lundi Egyetem képviselője, *Jerker Blomqvist* is publikált. Ő a második századi Athén attikai nyelvhasználatáról írt a folyóiratban.

Ugyanebben a számban jelent meg *Anthony Bonanno* tollából a *Petronius archeológiája: a társadalomtudomány összekapcsolása az irodalommal* című cikk, amelyet részletesebben is érdemes megismerni. A szerző a tanulmányt öt nagyobb részre osztja. Az első néhány lapon a szerző bemutatja a téma választásának körülményeit, s hogy miért nevezi az archeológiát társadalomtudománynak a címben, elmondja saját

koncepcióját: az ókori szerzők által használt archeológia fogalom szempontjából kívánja ismertetni Petronius irodalmi munkájának bizonyos régészeti vonatkozásait, melynek fókuszában a *Satyricon* egyik története, nevezetesen a *Cena Trimalchionis*, vagyis a Trimalchio lakomája című történet áll.

Ezt követi a második rész, amely nagyon röviden leírja a fontos tudnivalókat a cselekményről: a *Satyricon* említett epizódjának rövid bemutatása, melyben megismerkedhetünk a történet két főszereplőjével, Encolpiusszal és Ascyltossal, akik Agamemnon, egy felszabadított rabszolga révén vacsorára hivatalosak az úrgazdag, felszabadított rabszolgához, Trimalchióhoz. Encolpius narrációjában ismerkedhetünk meg az archeológiai vonatkozásokkal a történet folyamán.

A történet szerint egy szolga, egy *eunuch* állt egy ezüst éjjeli edényel (*matella*) a kezében, gazdája szükségére várva. Ennél a résznél a szerző bemutatja az ilyen típusú edények fontosságát, valamint a marsalai régészeti múzeumban található edényeket hozza példának, amelyek hasonló használati tárgyak lehettek. Ezután hőseink követik Trimalchiot egészen a házáig, ahol a bejáratnál érdekes jelenet történik, amely az archeológiai hasonlóságra hívja fel a figyelmet a Vezúv körüli városokkal kapcsolatban. Encolpius egy hatalmas kutya láttán hátraugrik, majd nyugtázza, hogy egy falra festett állattól rémült meg ennyire. Ez a festmény a „*cave canem*” feliratot viseli, amely a leírás szerint nagyon hasonlít egy Pompeii városában feltárt padlózat képéhez. A további falfestmények a háztulajdonos életének fontosabb epizódjait mutatják: az első jelenet a rabszolga-piac, ahol a fiatal Trimalchio áll, kezében a *caduceus*, Mercurius hírnökbotja, és Minerva vezeti őt Róma felé; az utolsó pedig Trimalchiot mutatja, amint Fortuna istennő és párkák társaságában a *sevirek* székén ül.

Ezután további archeológiai beszámolókkal találkozhatunk Petronius művében: Encolpius *Lares* szobrocskákat pillant meg, továbbá egy márványszobrot *Venus* istennőről, amelyet a tanulmány szerzője párhuzamba von a Pompeii városában talált mezítelen, szandálját kioldó istennőt ábrázoló alkotással. Bonanno professzor azt is megemlíti, hogy az Encolpius narrációjából megismert aranydobozhoz hasonlóval – amely a gazdájának első szakállát tartalmazza a történet szerint – még nem találkozott egy régész sem ilyen kontextusban. A Trimalchio házának csarnokában található Iliász- és Odüsszeia-jeleneteket bemutató festményekhez hasonlóval mind a Vezúv környékén, mind máshol: például Rómában is találkoztak már. A gladiátor harcokat megleveleltő falfest-

mények a szerző elmondása szerint már ritkábbak: ezek inkább padlózati mintázatát adják gyakran a házakban, illetve egy német település, Nennig villájában találtak.

Az étkezőszoba bejáratánál Encolpius egy *fascesszal* találja szembe magát, ami az ajtófélfára volt erősítve, és amelynek egy része egy hadihajó orrában végződött. Mind a *fascies*, mind a hajóorr (*rostra*) ismert más előfordulásban. Előbbi Augustus oltárán, az *Ara Pacis Augustae*-n is megtalálható, utóbbiból pedig tíz eredeti került elő. A vacsora során előkerül többek között Priapus isten szobra, egy *Marsyas*-t ábrázoló tál, *Lares* szobrocskák. Az olvasó számára meglepő lehet, hogy egy Trimalchio portrét körbehordoztak az asztalnál, s a vendégek ezt megcsókolták, ami a rómaiaknál rendszerint nem saját, hanem híres ősök képmásával volt szokásos. További archeológiai említésekhez sorolható, hogy Trimalchio beszámol a síremlékének építéséről. Ez hasonlíthatott azokhoz, amelyek ma is láthatók a *Via Appia* mentén vagy ahhoz, amellyel Scipio rendelkezett Tarragonában, a mai Spanyolországban.

A következő nagy részben a szerző a fürdő archeológiai vonatkozásaira tér rá. Ebben elmondja, hogy a tehetősebb rómaiak rendelkeztek egy *thermae*hez hasonló kisebb méretű fürdővel villájukban, házukban. Ilyet fedeztek fel Gozo szigetén 1928-ban Ghajn Tuffieha településen, amelynek esetében fennmaradtak a forró szoba (*caldarium*) téglái, az öltöző (*apodyterium*) és a hideg fürdő (*frigidarium*) padlózati részeit. A villa és a fürdő legjobb kombinációjára a szerző *Villa Seline*-t hozza, amely Tripoli és Lepcis Magna között, *Libya* területén található. Ehhez hasonló fürdővel találkozunk Encolpius és Ascylos Trimalchio házában. Ebben a részben számol be a szerző Trimalchio kereskedelmi szerepléséről, amelynek során hajókon szállított bort, parfümöt, babot és rabszolgákat. Trimalchio beszámolója szerint öt hajója el is pusztult bor-rakományával együtt. A hajótörések maradványai számtalanok és számuk csak növekszik, ebből pedig a máltai szigetek is kiveszik részüket.¹

Az utolsó részben a szerző kifejti következtetéseit. Az archeológia fejlődésével már nem csak a képzelőerő áll a klasszikus műveket olvasók rendelkezésére, nem kell a reneszánsz és a barokk művészet gyakran anakronisztikus műalkotásainak képi világára hagyatkozni, hanem

¹ Anthony Bonanno egy művet ajánl a hajóroncsok témaköréhez. *A. J. Parker* (1992) *Ancient Shipwrecks of the Mediterranean and the Roman Provinces*. Oxford: BAR. Ez a mű 1189 hajóroncsot említ, de a XX. század végére ezek száma 1500-ra emelkedett, ehhez lásd: *D. Gibbins* (2001) *Shipwrecks and Hellenistic trade*. In: *Hellenistic Economies*, Z. H. Archibald, J. Davies, V. Gabrielsen and G. J. Oliver, London: 273–312.

a régészet felfedezéseinek előrehaladtával eredeti ókori maradványok segítenek az irodalmi művek világának feltárásában. A fenti összehasonlításokkal Anthony Bonanno igyekezett Trimalchio házának és fürdőjének, életének jellegzetességeit archeológiai feltárásokkal társítani, ezzel segítve egy ókori irodalmi mű narrációját képi megjelenéshez rendelni.

A folyóirat második számában, amely 2015-ben jelent meg, hasonlóan az első számhoz, mind máltai, mind külföldi szerzők írásai megtalálhatók. Ami debreceni szempontból kiemelendő e számban, hogy a Klasszika-filológiai és Ókortörténeti Tanszék oktatója, *Takács Levente* is a tanulmányok szerzői közé tartozik *Egy római földbirtokos gazdasági stratégiái – az ifjabb Plinius*. Szintén ebben a számban olvasható a Vilniusi Egyetem oktatója, *Nijole Juchneviciene* tanulmánya a tragédia és a történelem összehasonlításáról Plutarchos és Polybios művei alapján. A Máltai Egyetem oktatója, *Biagio Vella* tollából ismerkedhetünk meg a Bizánc-kori Málta irodalmi forrásaival.

A 2015. évi szám írásai közül egyet mutatnék be röviden: Chritian Laes: *Nagymamák a római antikvitásban: egy megjegyzés Avia Nutrix-ról* című írását. A tanulmány *Claudia Berusnak* a *Via Flavia* mentén a II. világháború után megtalált sírfelirata alapján fest képet az ókori római nagymamákról, korábbi kutatásokat is felhasználva. A szerző tulajdonképpen igyekszik néhány összefüggést bemutatni, hogy miért hívták a feliraton *Claudiát* egyrészt nagymamának (*avia*), másrészt dadának (*nutrix*).

A mű négy nagyobb részből áll. Az elsőben megismerkedhetünk az *inscriptio* jellemzőivel, majd a második részben magával a felirattal is, amely így szól: „az eltávozottak lelkeihez. Az unokák Tiberius Claudius Maximus és Claudia Matrona állították ezt fel a legédesebb nagymamájuknak és dadájuknak, Claudia Berusnak, aki jobbat érdemelt.”² A következőkben megtudhatjuk, hogy a Berus név nem egyedi előfordulása, görög és egyiptomi forrásokban is megtalálható. Ezek után a latin *inscriptio* szövegének szófordulatait magyarázza, majd a fogalmak tisztázásával folytatja. Az *avia* és a *nutrix* kombinált előfordulásaival ismerkedhetünk meg, pl Postumia Paulina esetében (CIL 5. 3710). Ezek után a *nutrix*, mint fogalom magyarázata következik. Kiderül, hogy a szó olykor az anyára utalt, az anyaságának abban az állapotában, amikor még anyatejet termelt szervezete, s itt ismerkedhetünk meg egy bibliai példával is: a thesszalonikaiaknak írott levélben Pál apostol is használja

2 *D(is) M(anibus) / Cl(audiae) Beruti / aviae et nutri/cisuaedulcis/sime Ti(berius) Cl(audius) Ma(ximus) et Cl(audia) Ma(tronanepotes /euismelius/ merenti/feecerunt.*

a *nutrix* szót, amelyhez a *filios suos* kifejezést társítja, így biztosra vehető, hogy a *nutrix* nem a bérelt dajkát, hanem az anya személyét jelenti.

A harmadik rész három kisebb egységre bomlik. Az elsőben megvitatja a szerző, hogy miért a két unoka állítja a sírkövet. A szokás köztudottan inkább a nukleáris családokra volt jellemző: gyermek a szüleinek állítatott sírkövet, a szüleiket elvesztő gyermekek esetében viszont a nagyszülők fontos szerepet tölthettek be. A szerző valószínűsíthetőnek tartja, hogy halálakor Claudia Berus már vagy özvegy, vagy elvált volt, s elvesztette gyermekét is, annak házastársával együtt. A következő kisebb részben a nagymama korának behatárolása történik, római szokások ismeretének alkalmazásával, s eredményként a szerző a két unoka életkorát a húszas éveikre teszi, míg a nagymamáét 68-75 körülire. A harmadik részben Claudia Berus nevelési szerepével ismerkedhetünk meg. A nagymamák részt vettek az unokák oktatásában, erre a szerző több példát is hoz, ezek közül a legnevezetesebb, hogy magát Vespasianus császárt az apai nagymamája nevelte fel, s annak halála után, már császárként is gyakran visszajárt a birtokokra, ragaszkodott felnevelője emlékéhez. A probléma azonban az, hogy a felsorolt történetek egyikében sem fordul elő a *nutrix* szó, amely így egyre biztosabban az anyatejjel ellátó anyát jelenti. A szerző ekkor hívja fel a figyelmet arra, hogy bár ma már furcsának tűnhet, s talán orvosilag lehetetlenek, antropológiai kutatások kimutatták, hogy mind Afrikában, mint Óceániában nagyon gyakran nagymamák is szoptatták a csecsemőket, ilyen jellegű, egyértelműen erre a tevékenységre utaló más felirat azonban a római antikvitásban nem található.

A negyedik részben a szerző érdekes konklúziót von le. Amit tudunk, hogy a nagymamának sírkövét két unoka állította, s az hogy a feliraton nincs más családtag, sok kérdést hagy maga után. Az, hogy ténylegesen anyatejjel táplálta-e a gyermekeket kisgyermek korukban vagy inkább a nevelésben játszott szerepet, szintén megválaszolatlanul maradt. Ennek ellenére a felirat fontos információt és képet ad a római antikvitás nagymamáinak történetéhez és az anya nélkül történő felnevelkedés tanulmányozásához is.

Összegezve az eddigieket, a két cikk különböző témát feldolgozva mutatja be, hogy a folyóirat nagyon sokszínű ókortörténeti munkákat jelentett meg. Az angol nyelvű cikkek miatt nemzetközi szinten is megállja a helyét, hiszen mint láthattuk, nem csak a Máltai Egyetem ókortörténetészei és kutatói, hanem Európa más országait képviselők is publikálnak és hozzájuthatnak a folyóirat számaihoz. Ennek nyilván hátránya is van,

ugyanis csak a nyelvet szakmai szinten beszélő közönséget tudja megcélozni. Az érdeklődőknek azonban nagyon jó lehetőség a klasszikus művek, feliratok elemzéseinek, régészeti kutatások újabb eredményeinek megismerésére nem csak hazai, hanem nemzetközi kézből.

Bonnano, Anthony: The Archeology of Petronius: Engaging a Social Science with Literature. (*Petronius archeológiája: a társadalomtudomány összekapcsolása az irodalommal*) Melita Classica: Journal of the Malta Classics Association Vol. I, 2014. University of Malta, Msida, 9–30.

Laes, Christian: Grandmothers in Roman Antiquity: a Note on Avia Nutrix. (AE 2007, 298). *Nagymamák a római antikvitásban: megjegyzés Avia Nutrixről* (AE 2007, 298). Melita Classica: Journal of the Malta Classics Association Vol. II, 2015. University of Malta, Msida, 99–112.

Gacsal Dóra